

Bartosz Walicki

Działalność władz powiatu kolbuszowskiego w roku 1872 na podstawie "Wiadomości statystycznych o stosunkach krajowych"

Rocznik Kolbuszowski 11, 121-141

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Działalność władz powiatu kolbuszowskiego w roku 1872 na podstawie *Wiadomości statystycznych o stosunkach krajowych*

Po zaprowadzeniu reformy samorządowej w Galicji ziemie polskie pozostające pod zaborem austriackim zorganizowano w 63 powiaty. Jednym z nich był powiat kolbuszowski, skupiający miejscowości leżące wokół Kolbuszowej i Sokołowa. W gestii zarządzających nim władz samorządowych – rady powiatowej i wydziału powiatowego – leżała odtąd troska o wiele spraw dotyczących codziennego życia mieszkańców. Co więcej, sprawy powiatowe przenikały także rzeczywistość gminną, często nawet ją kreując.

Zadaniem niniejszego artykułu jest przedstawienie działalności władz powiatu kolbuszowskiego w roku 1872 na podstawie *Wiadomości statystycznych o stosunkach krajowych* wydanych we Lwowie w roku 1873. To niedoceniane źródło informacji zawiera szczegółowe sprawozdania z czynności reprezentacji powiatowych w Galicji, przygotowane głównie na podstawie relacji wydziałów powiatowych. Warto tu dodać, że w latach późniejszych ukazały się następne tomy tego wydawnictwa, które pod różnym kątem próbowały nakreślić życie społeczne, kulturalne, gospodarcze i polityczne mieszkańców „królestwa Galicji i Lodomerii”.

1. POWIAT KOLBUSZOWSKI W ROKU 1872

Wedle skorowidzu i szematyzmu galicyjskiego wydanych w roku 1872, powiat kolbuszowski liczył 1.522 austriackie mile kwadratowe. Obejmował on zarazem 64 gminy katastralne oraz 62 gminy polityczne, z czego 59 było wioskami. Pozostałe 3 miejscowości – Kolbuszowa, Majdan i Sokołów – cieszyły się statusem

miasteczek. Zgodnie ze spisem ludności z roku 1870, powiat zamieszkiwało łącznie 64.035 osób: 31.336 mężczyzn i 32.699 kobiet. Statystycznie jedno urodzenie przypadało na 25 mieszkańców, jeden zawarty ślub na 57 par, a jeden zgon na 27 mieszkańców. Na terenie powiatu użytkowano 73.920 morgów pól ornych (10.736 morgów większej posiadłości i 63.184 morgów mniejszej), 16.760 morgów łąk i ogrodów (odpowiednio: 2.771 i 13.989), 12.563 morgów pastwisk (odpowiednio: 1.978 i 10.585) oraz 43.119 morgów lasów (odpowiednio: 40.764 i 2.355). Ogółem użytkowano 146.362 morgi¹. Szczegóły odnośnie zaludnienia poszczególnych miejscowości powiatu oraz użytkowanych gruntów zawiera poniższa tabela².

Miejscowość	Ludność	Grunty orne		Łąki i ogrody		Pastwiska		Lasy	
		w.w.	m.w.	w.w.	m.w.	w.w.	m.w.	w.w.	m.w.
Brzezówka	430	192	761	23	115	6	56	115	40
Brzostowa Góra	727	98	720	77	252	95	227	934	–
Bukowiec	314	–	314	–	75	–	89	–	15
Cmolasy	2071	356	2391	62	635	7	721	884	181
Domatków	346	53	442	11	87	16	59	4	68
Dzikowiec z Wildenthalem	1319	65	1984	28	588	19	292	173	16
Górno	1119	550	972	64	125	77	97	366	43
Hadykówka	?	?	?	?	?	?	?	?	?
Hucisko	360	20	458	54	90	10	31	727	10
Huta Komorowska	949	143	1009	23	206	17	127	1502	–
Huta Przedborska	347	94	409	20	96	19	42	88	71
Jagodnik	361	130	367	59	96	8	50	113	–
Kłapówka	227	17	217	67	74	1	29	–	35
Kolbuszowa	2768	279	539	93	41	33	221	10	–
Kolbuszowa Dolna	1149	181	881	14	168	40	203	20	13
Kolbuszowa Górna	1449	570	1606	64	274	68	429	1	49
Komorów	1056	159	1115	21	315	45	156	370	14
Kopcie	662	122	847	24	230	9	219	250	14

¹ *Przewodnik statystyczno topograficzny i skorowidz obejmujący wszystkie miejscowości z przysiółkami w Królestwie Galicji, W. X. Krakowskiem i X. Bukowinie, według najświeższych skazówek urzędowych ułożony i wydany przez Konrada Okszę Orzechowskiego Dyrektora c. k. Sądowych biur pomocniczych w Krakowie, Kraków 1872, s. VIII; Szematyzm królestwa Galicji i Lodomerji z wielkiem księstwem Krakowskiem na rok 1872, Lwów 1872, s. 638, 640, 642-643. W tytułach i cytatach zachowano pisownię oryginalną.*

² *Przewodnik statystyczno topograficzny, passim. Zaznaczyć należy, że niekiedy źródło to przysiółki należące do wymienionych wsi traktowało jako osobne miejscowości.*

Kosowy	630	329	638	74	134	16	108	142	47
Krzątka	2361	57	2411	10	478	143	348	5483	–
Kupno	1353	20	1508	2	276	–	185	–	41
Leszcze	309	24	452	1	72	6	67	321	35
Lipnica	2246	175	2515	42	566	94	331	2712	84
Majdan	1519	21	1149	39	519	31	47	617	5
Markowizna	576	128	427	30	85	21	52	8	1
Mazury	1257	10	1258	6	342	1	242	–	10
Mechowiec	642	1	683	24	155	–	148	–	–
Nienadówka	2594	370	2583	52	370	13	838	286	66
Niwiska	1169	615	1805	147	291	112	249	1478	403
Nowa Wieś	570	1	627	11	265	–	67	943	15
Ostrowy Baranowskie	935	146	727	55	219	60	174	2554	87
Ostrowy Tuszowskie	1213	24	1507	11	348	11	363	1813	365
Płazówka	311	?	?	?	?	?	?	?	?
Poręby Dymarskie	937	86	1027	44	264	191	264	1680	48
Poręby Huciskie	333	–	169	–	27	–	5	–	9
Poręby Kupieńskie	319	11	346	83	65	10	17	2046	27
Przedbórz	795	392	942	83	241	19	183	492	85
Przyłęk	1180	583	688	94	100	145	21	3607	15
Raniżów z Rani-schau	1551	3	1463	13	419	2	430	893	115
Rusinów	247	10	320	4	125	1	68	341	–
Siedlanka	439	144	428	24	121	8	116	–	14
Sokołów	4197	286	1909	41	268	13	36	23	–
Staniszewskie	770	4	907	1	173	1	152	176	–
Świerczów	283	12	334	22	84	27	43	702	1
Trzeboś	1959	256	1973	76	250	6	185	51	4
Trzebuska	1238	533	1193	52	147	17	80	1110	12
Trześń	350	252	381	65	53	28	137	318	44
Trzęsówka	1509	410	1093	63	245	105	321	158	62
Turza	681	83	319	53	110	24	37	1587	–
Werynia	1581	762	1443	148	180	45	249	728	12
Widelka	2066	220	2824	37	625	78	330	40	459
Wilcza Wola	2488	332	2469	101	523	147	369	3672	12
Wola Domatkowska	251	32	542	10	88	3	75	63	37
Wola Raniżowska	3618	13	3819	3	802	5	837	–	55
Wola Rusinowska	881	95	1321	51	349	59	158	635	–
Wólka Sokołowska	1040	232	945	62	240	26	72	476	6
Zapole	190	1	234	6	55	–	33	67	21
Zarębki z Dubasem	736	–	532	–	112	–	41	–	–
Zielonka	877	503	959	111	262	62	143	1790	17

w.w. – większej własności; m.w. – mniejszej własności. We wszystkich przypadkach powierzchnia podana w „morgach niższo-austriackich”.

Większość mieszkańców powiatu była katolikami obrządku rzymskiego. Nic dziwnego zatem, że najbardziej rozbudowana pozostawała sieć łacińskich placówek kościelnych. Funkcjonowały tu parafie należące do dekanatu mieleckiego diecezji tarnowskiej oraz dekanatów: leżajskiego, głogowskiego i rudnickiego diecezji przemyskiej. Ludność żydowska szukała pomocy duchowej u rabinów: Abrahama Teitelbauma w Kolbuszowej i Josuego Hebenstreita w Sokołowie, a nadto u szkolnika Towiego Horowitza w Majdanie. Wierni wyznania augsburskiego należeli do probostwa ewangelickiego w Raniżowie zarządzanego przez Pawła Cholewę; placówka ta wchodziła w skład senioratu dla zachodniego okręgu kościelnego podległego superintendenturze galicyjskiej³.

Powiat kolbuszowski – razem z okręgami: brzosteckim, dąbrowskim, dębickim, frysztańskim, jasielskim, mieleckim, pilźnieńskim, ropczyckim, tarnowskim, tuchowskim i zassowskim – podlegał sądowi obwodowemu w Tarnowie, który pełnił dla nich zadania sądu kolegiałnego I instancji i sądu handlowego. Na terenie powiatu kolbuszowskiego funkcjonowały natomiast dwa sądy powiatowe: w Kolbuszowej i Sokołowie. Pierwszy podlegał obwodowi tarnowskiemu oraz pełnił funkcję sądu śledczego dla okręgów kolbuszowskiego i mieleckiego. Na stanowisku sędziego pozostawał Walenty Siekierzyński, adiunktami byli: Leon Romowicz i Erazm Tałasiewicz, a kancelistami: Michał Mołęcki i Jan Mączyński. Zatrudnionych tam było również trzech sędziów. Sąd sokołowski podlegał z kolei sądowi obwodowemu w Rzeszowie, który pełnił dla niego także funkcję sądu śledczego⁴. Sędzią sokołowskim był Karol Helzl, którego wspomagali adiunkt Leon Wronka i kancelista Karol Nossek. W placówce pracowali też dwaj woźni⁵.

Kolbuszowskim oddziałem podatkowym kierował komisarz skarbu Ludwik Rupprecht. W Kolbuszowej mieszkańcy korzystali z usług urzędu podatkowego III klasy. Zatrudnieni w nim byli: poborca Aleksander Krynicki, kontroler Karol Martini, oficjałowie: Jerzy Chmiel i Franciszek Wirsich oraz jeden woźny. Urzędnikiem straży skarbowej był komisarz pierwszej klasy Feliks Chrząszczynski. Pozostawał on w bezpośredniej zależności służbowej względem naczelnika powiatowej dyrekcji skarbu w Rzeszowie, radcy skar-

³ *Szematyzm*, s. 319-320, 334, 337, 339.

⁴ Podległość sądów powiatowych różnym obwodom była pozostałością dawnych powiatów sądowych: kolbuszowskiego i sokołowskiego, które podlegały odpowiednio obwodom: tarnowskiemu i rzeszowskiemu. Por. H. Stupnicki, *Geograficzno-statystyczny opis królestwa Galicyi i Lodomeryi*, Lwów 1864, s. 65, 69.

⁵ *Szematyzm*, s. 155, 157, 162, 164.

bowego Franciszka Soukupa⁶. W Kolbuszowej działała również powiatowa komisja szacunkowa w celu uregulowania podatku gruntowego podległa podkomisji krajowej podatku gruntowego w Krakowie. Jej prezydującym był starosta Józef Michniewski, którego zastępował komisarz powiatowy Apolinary Sieradzki. W gronie członków komisji byli: poborca podatkowy Aleksander Krynicki, proboszcz kolbuszowski ks. Leon Ruczka, przełożony obszaru dworskiego Karol Janko, włościanin Jędrzej Kobylarz, referent ekonomii Władysław Szur oraz właściciele dóbr: Teodor Błotnicki, Stanisław Politalski i hrabia Władysław Rey. Jako ich zastępcy pracowali: proboszcz ks. Ludwik Rojkowski, przełożony obszaru dworskiego Henryk Niewiarowski, przełożony gminny Jędrzej Kabała, referat lasu Mieczysław Morgenstern oraz właściciele dóbr: Leonard Rychlicki i Jan Hupka; nadto na dwóch posadach odnotowano wakat⁷. Zestawienie informacji o przynależności miejscowości powiatu do obwodów skarbowych, sądów, parafii i zasięgu urzędów pocztowych zamieszczone zostało w poniższej tabeli⁸.

Miejscowość	Obwód skarbowy	Sąd obwodowy	Sąd powiatowy i notariat	Parafia	Urząd pocztowy	Właściciel
Brzezówka	Rzeszów	Tarnów	Kolbuszowa	Kolbuszowa	Kolbuszowa	hr. Adam Potocki
Brzostowa Góra	Rzeszów	Rzeszów	Tarnobrzeg	Majdan	Majdan	Czesław Kozłowiecki
Bukowiec	Rzeszów	Tarnów	Kolbuszowa	Kolbuszowa	Kolbuszowa	hr. Zdzisław Tyszkiewicz
Cmolas	Rzeszów	Tarnów	Kolbuszowa	Cmolas	Kolbuszowa	Dobiesław Hordyński, sp. Marii Bzowskiej*
Domatków	Rzeszów	Tarnów	Kolbuszowa	Kolbuszowa	Kolbuszowa	Władysław Michałowski
Dzikowiec z Wildenthallem	Rzeszów	Rzeszów	Sokołów	Dzikowiec	Kolbuszowa	Teodor Błotnicki
Górno	Rzeszów	Rzeszów	Sokołów	Górno	Sokołów	hr. Jan Zamojski
Hadykówka	Rzeszów	Tarnów	Kolbuszowa	Cmolas	Majdan	Emilia Hoppe

⁶ Tamże, s. 32, 180.

⁷ Tamże, s. 196-197, 209.

⁸ *Przewodnik statystyczno topograficzny*, passim. Zaznaczyć należy, że niekiedy źródło to przysiółki należące do wymienionych wsi traktowało jako osobne miejscowości, nie wszystkie wymienione miejscowości traktowało z kolei jako przynależne do powiatu kolbuszowskiego.

Hucisko	Rzeszów	Tarnów	Kolbuszo- wa	Niwiska	Kolbuszo- wa	hr. Adam Potocki
Huta Ko- morowska	Rzeszów	Rzeszów	Tarno- brzeg	Majdan	Majdan	Czesław Ko- złowiecki
Huta Przeb- orska	Rzeszów	Tarnów	Kolbuszo- wa	Niwiska	Kolbuszo- wa	Antoni Weiss
Jagodnik	Rzeszów	Tarnów	Kolbuszo- wa	Trzęsówka	Majdan	Wanda Dolań- ska
Kłapówka	Rzeszów	Rzeszów	Głogów	Przewrot- ne	Kolbuszo- wa	hr. Zdzisław Tyszkiewicz
Kolbuszo- wa	Rzeszów	Tarnów	Kolbuszo- wa	Kolbuszo- wa	Kolbuszo- wa	hr. Zdzisław Tyszkiewicz
Kolbuszo- wa Dolna	Rzeszów	Tarnów	Kolbuszo- wa	Kolbuszo- wa	Kolbuszo- wa	hr. Zdzisław Tyszkiewicz
Kolbuszo- wa Górna	Rzeszów	Tarnów	Kolbuszo- wa	Kolbuszo- wa	Kolbuszo- wa	hr. Zdzisław Tyszkiewicz
Komorów	Rzeszów	Rzeszów	Tarno- brzeg	Ostrów	Majdan	Helena Kacz- kowska
Kopcie	Rzeszów	Rzeszów	Sokolów	Dzikowiec	Kolbuszo- wa	sp. Grusz- czyńskiego*
Kosowy	Rzeszów	Tarnów	Kolbuszo- wa	Trzęsówka	Kolbuszo- wa	Wanda Dolań- ska
Krzątka	Rzeszów	Rzeszów	Tarno- brzeg	Majdan	Majdan	Teodor Schin- dler
Kupno	Rzeszów	Rzeszów	Głogów	Kolbuszo- wa	Kolbuszo- wa	hr. Władysław Rey
Leszcze	Rzeszów	Tarnów	Kolbuszo- wa	Niwiska	Kolbuszo- wa	hr. Anna Raczyńska
Lipnica	Rzeszów	Rzeszów	Sokolów	Dzikowiec	Raniżów	Teodor Blot- nicki
Majdan	Rzeszów	Rzeszów	Tarno- brzeg	Majdan	Majdan	Czesław Ko- złowiecki
Markowi- zna	Rzeszów	Rzeszów	Sokolów	Górno	Sokolów	hr. Władysław Rey
Mazury	Rzeszów	Rzeszów	Sokolów	Raniżów	Raniżów	hr. Władysław Rey
Mechowiec	Rzeszów	Tarnów	Kolbuszo- wa	Kolbuszo- wa	Kolbuszo- wa	hr. Zdzisław Tyszkiewicz
Nienadów- ka	Rzeszów	Rzeszów	Sokolów	Nienadów- ka	Sokolów	hr. Jan Za- mojski
Niwiska	Rzeszów	Tarnów	Kolbuszo- wa	Niwiska	Kolbuszo- wa	Kazimierz Hupka
Nowa Wieś	Rzeszów	Tarnów	Kolbuszo- wa	Kolbuszo- wa	Kolbuszo- wa	hr. Zdzisław Tyszkiewicz
Ostrowy Baranow- skie	Rzeszów	Tarnów	Kolbuszo- wa	Trzęsówka	Kolbuszo- wa	Naftali Siegel
Ostrowy Tuszow- skie	Rzeszów	Tarnów	Kolbuszo- wa	Ostrowy Tuszow- skie	Kolbuszo- wa	hr. Karol Schönfeld

Plazówka	Rzeszów	Rzeszów	Sokołów	Dzikowiec	Kolbuszo- wa	Teodor Błot- nicki
Poręby Dy- marskie	Rzeszów	Tarnów	Kolbuszo- wa	Cmolas	Kolbuszo- wa	hr. Zdzisław Tyszkiewicz
Poręby Huciskie	Rzeszów	Tarnów	Kolbuszo- wa	Niwiska	Kolbuszo- wa	hr. Adam Potocki
Poręby Kupieńskie	Rzeszów	Rzeszów	Głogów	Kolbuszo- wa	Głogów	hr. Władysław Rey
Przedbórz	Rzeszów	Tarnów	Kolbuszo- wa	Kolbuszo- wa	Kolbuszo- wa	Władysław Lewiecki
Przyłęk	Tarnów	Tarnów	Kolbuszo- wa	Ostrowy Tuszw- skie	Kolbuszo- wa	Jadwiga Cie- sielska, Wan- da Dolańska
Raniżów z Rani- schau	Rzeszów	Rzeszów	Sokołów	Raniżów, Ranischau	Raniżów	hr. Władysław Rey
Rusinów	Rzeszów	Rzeszów	Sokołów	Spie	Majdan	Czesław Ko- złowiecki
Siedlanka	Rzeszów	Tarnów	Kolbuszo- wa	Trzęsówka	Kolbuszo- wa	hr. Zdzisław Tyszkiewicz
Sokołów	Rzeszów	Rzeszów	Sokołów	Sokołów	Sokołów	hr. Jan Za- mojski
Staniszew- skie	Rzeszów	Rzeszów	Sokołów	Raniżów	Raniżów	hr. Władysław Rey
Świerczów	Rzeszów	Tarnów	Kolbuszo- wa	Kolbuszo- wa	Kolbuszo- wa	hr. Zdzisław Tyszkiewicz
Trzeboś	Rzeszów	Rzeszów	Sokołów	Trzeboś	Sokołów	hr. Jan Za- mojski
Trzebuska	Rzeszów	Rzeszów	Sokołów	Sokołów	Sokołów	hr. Jan Za- mojski
Trześń	Rzeszów	Tarnów	Kolbuszo- wa	Niwiska	Kolbuszo- wa	Karol Hipp- mann
Trzęsówka	Rzeszów	Tarnów	Kolbuszo- wa	Trzęsówka	Kolbuszo- wa	Wanda Dolań- ska
Turza	Rzeszów	Rzeszów	Sokołów	Sokołów	Sokołów	hr. Jan Za- mojski
Werynia	Rzeszów	Rzeszów	Głogów	Kolbuszo- wa	Kolbuszo- wa	hr. Zdzisław Tyszkiewicz
Widelka	Rzeszów	Rzeszów	Głogów	Przewrot- ne	Głogów	hr. Władysław Rey
Wilcza Wola	Rzeszów	Rzeszów	Sokołów	Spie	Raniżów	Franciszek Rychlicki
Wola Do- matkow- ska	Rzeszów	Tarnów	Kolbuszo- wa	Kolbuszo- wa	Kolbuszo- wa	hr. Adam Potocki
Wola Rani- żowska	Rzeszów	Rzeszów	Sokołów	Raniżów	Raniżów	Franciszek Rychlicki
Wola Rusi- nowska	Rzeszów	Rzeszów	Sokołów	Spie	Majdan	Czesław Ko- złowiecki
Wólka So- kołowska	Rzeszów	Rzeszów	Sokołów	Sokołów	Sokołów	hr. Jan Za- mojski

Zapole	Rzeszów	Tarnów	Kolbuszo- wa	Niwiska	Kolbuszo- wa	hr. Adam Potocki
Zarębki z Dubasem	Rzeszów	Tarnów	Kolbuszo- wa	Cmolas	Kolbuszo- wa	hr. Zdzisław Tyszkiewicz
Zielonka	Rzeszów	Rzeszów	Sokolów	Raniżów	Raniżów	hr. Władysław Rey

* sp. – spadkobiercy

2. WŁADZE POWIATOWE, ICH POSIEDZENIA I UCHWAŁY. PRACOWNICY WYDZIAŁU POWIATOWEGO I INSTYTUCJI POWIATOWYCH

Władzą samorządową na terenie powiatu była Reprezentacja Powiatowa, na którą składały się: Rada Powiatowa w Kolbuszowej i Wydział Powiatowy. Organy te działały na podstawie ustawy z dnia 12 sierpnia 1866 r. W ich gestii leżały sprawy wewnętrzne, jak też nadzór nad gminami i obszarami dworskimi. Rada powiatowa, będąca organem uchwałodawczym, liczyła 26 osób wybieranych z trzech grup ludności: większych posiadłości ziemskich, najwyżej opodatkowanych przedsiębiorców działających w przemyśle i handlu, mieszkańców gmin miejskich i mieszkańców gmin wiejskich. Wydział powiatowy jako organ wykonawczy składał się z kilkunastu osób: prezesa, jego zastępcy i 5 członków oraz 6 zastępców. Byli oni wybierani na te stanowiska przez radę powiatową ze swego składu, przy czym prezes i jego zastępca wymagali zatwierdzenia cesarskiego. W omawianym roku w składzie Rady Powiatowej w Kolbuszowej z grupy większych posiadłości pozostawali: Teodor Błotnicki, Kazimierz Hupka, Karol Janko, Czesław Kozłowiecki, Władysław Niesiołowski, Józef Ogonek, Stanisław Politalski i ks. Franciszek Szaynok. Z grupy gmin miejskich wybrani zostali: Kazimierz Bieniek, Michał Dec, Leiba Kaufmann, Jan Koziarz, Karol Niedenthal i Izrael Schindelheim. Najwięcej członków rady pochodziło z grupy gmin wiejskich: Kazimierz Białek, Jakub Chmiel, ks. Tomasz Kielbusiewicz, Kazimierz Kulik, Kazimierz Lis, ks. Ludwik Rojkowski, ks. Ludwik Ruczka, Tomasz Smyrski, Józef Stompor, Michał Szot i hrabia Zdzisław Tyszkiewicz. Na czele Wydziału Powiatowego w Kolbuszowej stał ostatni z tych radnych, hrabia Zdzisław Tyszkiewicz, mając do pomocy zastępcę ks. Franciszka Szaynoka. Obowiązki członków wydziału powierzono: Teodorowi Błotnickiemu, Czesławowi Kozłowieckiemu, Władysławowi Niesiołowskiemu, Stanisławowi Politalskiemu i Tomaszowi Smyrskiemu. Na ich zastępców wskazano zaś: Kazi-

mierza Białka, Jakuba Chmiela, Kazimierza Hupkę, Kazimierza Lisa, Józefa Ogonka i ks. Ludwika Rojkowskiego⁹.

W roku 1872 na stanowisku starosty kolbuszowskiego pozostawał doktor praw Józef Michniewski. Zadania komisarza wypełnił Apolinary Sieradzki, adiunkta Józef Będaszewski, a sekretarza Anaklet Gołkowski. Wspomnieć należy, że na terenie powiatu funkcjonowały trzy urzędy miejskie. Stolicą była Kolbuszowa, która zajmowała 1.216 morgów, a na jej terenie zamieszkiwało 2.768 osób, w tym: 1.599 Żydów, 1.209 łacinników, 5 grekokatolików i 1 protestant. Burmistrzem kolbuszowskim był Józef Ogonek, jego zastępcą Jan Leśniowski, a sekretarzem Jan Wyroba. O wiele większy – zarówno pod względem zajmowanej powierzchni, jak i zaludnienia – był Sokółów. Jego teren obejmował 2.578 morgów zasiedlanych przez 4.197 mieszkańców: 2.179 łacinników, 2.000 izrealitów i 18 akatolików. Funkcję burmistrza spełniał aptekarz Jędrzej Dańczak, mając do pomocy zastępcę Leibę Kaufmanna; nieobsadzona pozostawała natomiast posada sekretarza. Trzecie miasteczko, Majdan, posiadało powierzchnię 2.428 morgów, na których żyło 1.519 osób: 1.208 łacinników i 311 wyznawców religii mojżeszowej. Burmistrzem w Majdanie był Walenty Kamiński, jego zastępcą Karol Niedental, a sekretarzem Julian Bętkowski¹⁰.

Zgodnie z przepisami § 38 ustawy o reprezentacji powiatowej z 12 sierpnia 1866 r., każdego roku rada powiatowa miała obowiązek zebrać się przynajmniej czterokrotnie; nie określono natomiast częstotliwości posiedzeń wydziału powiatowego. W praktyce powinności te nie zawsze były spełniane. Według złożonych sprawozdań, w roku 1872 aż 19 spośród 50 rad powiatowych w Galicji zebrało się mniej niż cztery razy. W rozważanym okresie kolbuszowska rada powiatowa obradowała czterokrotnie, zaś wydział powiatowy odbył dwadzieścia posiedzeń. Nie podano, ile razy nie doszło do planowanych zebrań rady powiatowej, natomiast na pewno zdarzyło się tak cztery razy w przypadku wydziału. Dostyc dobrze oceniać należy przygotowanie uchwał podejmowanych przez kolbuszowską władzę powiatową. W omawianym roku nie zdarzyło się ani razu, by prezes zawieszał decyzję rady powiatowej lub wydziału powiatowego, albo postanowienia te były wstrzymywane przez władzę polityczną¹¹.

Szczególną uwagę zwrócić należy na osoby zatrudniane w instytucjach powiatowych. To one, opłacane zresztą z funduszków

⁹ *Szematyzm*, s. 233-234, 254.

¹⁰ Tamże, s. 32-33.

¹¹ *Wiadomości statystyczne o stosunkach krajowych na wezwanie Wydziału Krajowego Galicyjskiego*, oprac. T. Piłat, Lwów 1873, s. 7-9.

powiatowych, świadczyły usługi na rzecz miejscowej ludności. Od ich pracy, solidności, wyrozumiałości i odpowiedzialności w wielu przypadkach zależało dużo, począwszy od spraw drobnych, osobistych, a kończąc na losach przedsiębiorstw i dzieł ważnych dla całej lokalnej społeczności. Urzędników powiatowych dzielono ogólnie na dwie kategorie. Do pierwszej zaliczano tzw. służbę kancelaryjną. Drugą, tzw. służbę techniczną, tworzyły z kolei osoby zatrudniane w instytucjach o charakterze sanitarnym, oświatowym, gospodarczym itp. W obu grupach zatrudnione były osoby na stanowiskach administracyjnych oraz pomocniczych.

W powiecie kolbuszowskim na służbę kancelaryjną składali się: sekretarz z płacą 800 złr oraz pomocnicy, tj. kancelista z płacą 400 złr i woźny z wynagrodzeniem o połowę mniejszym. W roku 1872 nie istniała tu właściwie służba techniczna, podobnie jak w 20 innych powiatach. W pozostałych utworzono osobne stanowiska dla inspektorów, inżynierów, „konduktorów dróg”, „zawiadowców dróg”, „nadzorców dróg”, „drogomistrzów”, „drożników” czy akuszerek. Ogółem na płace przeznaczano w powiecie kolbuszowskim kwotę 1.400 złr, co w porównaniu z niektórymi innymi powiatami nie było wielkim wydatkiem. Dodać można, iż w całej Galicji, z wyjątkiem powiatu rawskiego, w instytucjach o charakterze powiatowym zatrudnionych było ogółem 269 osób, które pobierały łączne wynagrodzenie w wysokości 95.347 złr¹². Z innych źródeł poznać można tożsamość urzędników Wydziału Powiatowego w Kolbuszowej. I tak w latach 1868-1872 na stanowisku sekretarza pozostawał Michał Borowski. Od początku zaprowadzenia wydziału funkcję kancelisty pełnił z kolei Aleksander Kobrański. Stanowisko inżyniera zaprowadzono dopiero trzy lata po opisywanym okresie, w roku 1875, powierzając je Konstantemu Pietrzykowskiemu¹³.

3. NADZÓR NAD ZWIERZCHNOŚCIAMI GMINNYMI

Do zadań władz powiatowych należało m.in. dokonywanie inspekcji w urzędach gminnych i kasach gminnych. Dotyczyło to też zabezpieczenia majątków gminnych i troski o gospodarowanie majątkiem gminnym. Zadanie to było tym ważniejsze, że rady gminne nie zawsze w wymaganym stopniu sprawowały kontrolę nad organami wykonawczymi. Rady powiatowe poleciły zatem podległym sobie gminom założyć inwentarze majątków gminnych

¹² Tamże, s. 11-16.

¹³ *Sprawozdanie z czynności Rady Powiatowej Kolbuszowskiej za okres od 22 Września 1867 do 22 Września 1892 r.*, Kraków 1892, s. 126.

i w przyszłości składać sprawozdania o każdorazowych zmianach w tych dokumentach. W przypadku powiatu kolbuszowskiego ze złożonych sprawozdań wynikało, że we wszystkich należących do niego 63 gminach założone zostały inwentarze majątku gminnego. Niezależnie od tego, w roku 1872 przeprowadzono 19 kontroli urzędów i kas gminnych. Rewizje te miały na celu wyeliminowanie ewentualnych nieprawidłowości, a także wdrażanie określonych zapisów ustawowych¹⁴.

Przejawem konkretnej działalności władz powiatowych o charakterze dyscyplinarnym była kontrola nad zwierzchnościami gminnymi, a w szczególnych przypadkach usuwanie z urzędu członków tychże ciał. Prerogatywy takie przyznał powiatom § 102 ustawy gminnej. W myśl tych przepisów w powiecie kolbuszowskim wydano w 1872 roku osiemnaście orzeczeń karnych związanych z przekraczaniem uprawnień bądź zaniedbywaniem obowiązków. Większość z nich, gdyż aż jedenaście opiewających łącznie na kwotę 63 złr, została uprawomocniona. Dla porównania – w całej Galicji wydanych zostało 1.211 orzeczeń, z których 1.071 zostało utrzymanych w mocy. W tym samym okresie przeprowadzono 28 śledztw w sprawie urzędowania zwierzchności gminnych. Przeprowadzały je specjalne komisje badające podejrzenia o cięższe lub powtarzające się uchybienia. W ich wyniku w 5 wypadkach doprowadziło to do usunięcia z urzędu członków tychże zwierzchności. W całej Galicji doszło w tym samym czasie aż do 488 śledztw, które zaowocowały 72 przypadkami usunięcia członków zwierzchności gminnych¹⁵.

W 30, czyli niemal połowie powiatów galicyjskich, funkcjonowała instytucja delegatów nadzorujących administrację gminną. Nie inaczej było m.in. w Kolbuszowej. Upoważnienie do tego wydawał wydział powiatowy, w imieniu którego delegaci ci działali. W praktyce instytucja ta nie spełniała pokładanych w niej oczekiwań. O wiele skuteczniejsi okazywali się płatni urzędnicy lub członkowie samych wydziałów powiatowych delegowani do rozpoznawania i załatwiania konkretnych spraw¹⁶.

Nie zawsze jednak kontrole zwierzchności gminnych ukazywały ich nieudolność. Bywało także, iż przynosiły pozytywne wyniki. Przykładowo w trzech powiatach galicyjskich władze gminne zostały nagrodzone za gorliwe wypełnianie obowiązków, a premie wypłacono z funduszków powiatowych. Z tych samych powodów

¹⁴ *Wiadomości statystyczne*, s. 24.

¹⁵ *Tamże*, s. 17-19.

¹⁶ *Tamże*, s. 20-21.

w dziesięciu innych powiatach – w tym również w kolbuszowskim – zwierzchności gminne otrzymały specjalne pisma pochwalne¹⁷.

4. TROSKA O SIEĆ KOMUNIKACYJNĄ

Wśród licznych zadań spełnianych przez władzę powiatową w szczególności sposób podkreślić należy troskę o drogi powiatowe i gminne. Na działania te przeznaczane były spore kwoty. Prócz tego wydziały powiatowe rozstrzygały liczne spory w sprawach komunikacyjnych, jak również wydawały orzeczenia karne. Zaznaczyć tu wszakże trzeba, iż w roku 1872 Kolbuszowa – inaczej niż 26 innych wydziałów powiatowych – nie zajmowała się zarządem dróg krajowych z poruczenia wydziału krajowego. W powiecie kolbuszowskim nie istniały również drogi *stricte* powiatowe, czyli dawne drogi obwodowe oraz te, którym po roku 1866 przyznano status dróg powiatowych¹⁸.

Do zadań kolbuszowskiego wydziału powiatowego należały zatem w głównej mierze starania związane z właściwym utrzymaniem stanu dróg gminnych. Było to niezmiernie ważne, gdyż w poprzednich latach ta sfera infrastruktury pozostawała w dużym zaniedbaniu. Nakazywano zatem gminom i obszarom dworskim, by zajmowały się naprawą dróg leżących na ich terenie oraz zabezpieczaniem potrzebnych materiałów. W wielu przypadkach nadzór ten nie ograniczał się do samych uwag i zaleceń, lecz obejmował również szczegółowe wskazania związane z inwestycjami drogowymi w danej gminie. Przywołać tu warto z pewnością ówczesną oficjalną informację o nadzorze drogowym w powiecie kolbuszowskim podaną do publicznej wiadomości: „Dla nadzoru dróg gminnych ustanowiono delegatów. Zarządzono też ogólny objazd dróg przez wydelegowanego c. k. urzędnika politycznego i jednego urzędnika wydziału i wydano rozporządzenie regulujące prestacje drogowe. Celem zabezpieczenia dostawy kamienia i żwiru na drogi wydział powiatowy wyszukiwał, wywłaszczał i otwierał własne kamieniołomy i szutrowiska lub rozpisywał publiczne licytacje na dostawę tych materiałów. Budowy ważniejszych mostów doglądano przez delegatów”¹⁹. Nadto w roku 1872 powiat kolbuszowski przeznaczył jako bezzwrotną zapomogę na poprawę dróg gminnych kwotę 7.372 złr 32 ct z własnych funduszków. Był to ewenement w skali całego kraju; po Kolbuszowej największe subwencje udzieliły powiaty: wadowicki (1.480 złr 90 ct tytułem

¹⁷ Tamże, s. 21.

¹⁸ Tamże, s. 33-34.

¹⁹ Tamże, s. 35.

zapomogi), krakowski (940 złr tytułem zapomogi i 1.381 złr 40 ct tytułem pożyczki), zaleszczycki (1.863 złr tytułem pożyczki) i mościcki (1.068 złr tytułem zapomogi)²⁰.

Nad realizacją zaleceń i w ogóle inwestycjami drogowymi czuwali delegaci albo inspektorzy drogowi, często urzędnicy delegowani do tych spraw. W przypadku opieszałości gmin i lekceważenia przez nie zleconych im zadań, wydział powiatowy nakładał kary finansowe na naczelników gmin. W ostateczności problemy przedstawiano starostwu, które przymuszało gminy do wykonywania konkretnych prac, uciekając się nawet do cywilnej bądź wojskowej egzekucji tych zaleceń. Dla ujednolicenia postępowania w całej Galicji, wydział krajowy zalecił m.in. coroczne przedkładanie preliminarzy robót drogowych w każdej miejscowości oraz kontrolę nad ich realizacją przez wydziały powiatowe. W analizowanym roku Wydział Powiatowy w Kolbuszowej rozstrzygnął ponadto dziesięć sporów drogowych zaistniałych między gminami a obszarami dworskimi oraz pięć sporów w drodze odwołania się między członkami gminy a zwierzchnością. Była to – podobnie jak w powiecie limanowskim – prawie największa liczba w całej Galicji, zaraz po powiatach łańcuckim i wielickim. W tym samym czasie nie wydano ani jednego orzeczenia karnego w sprawach drogowych. Przymuszono natomiast na drodze egzekucji aż osiemnaście gmin do naprawy dróg znajdujących się na ich obszarze²¹.

5. BEZPIECZEŃSTWO PUBLICZNE

Wśród zadań władz powiatowych wyróżnić trzeba czynności związane z zapewnieniem bezpieczeństwa obywateli. Jakkolwiek sfera ta leżała zasadniczo w gestii samorządu gminnego, interesowały się nią również wydziały powiatowe. Ze sprawozdań przesłanych z Kolbuszowej wyraźnie przebija troska o tę kwestię. Przypisać wszakże można, że nie wszędzie istniało takie zrozumienie spraw publicznych. W wielu powiatach galicyjskich – przykładowo: pilźnieńskim, sanockim, tarnobrzeskim, wadowickim – sprawami tymi nie zajmowano się niemal w ogóle, pozostawiając je do rozeznania i zatroskania władzy gminnej²².

Jak zapisano, w sprawach tzw. policji bezpieczeństwa w powiecie kolbuszowskim „Za staraniem wydziału powiatowego pomnożono posterunki żandarmerii w Majdanie i Raniżowie”²³.

²⁰ Tamże, s. 39-46.

²¹ Tamże, s. 39-45.

²² Tamże, s. 46-47.

²³ Tamże, s. 47.

Jeżeli chodzi o tzw. policję polową, „Ustanowiono urząd cymeniczny w Kolbuszowej. Celem zapobieżenia oszukaństwu na targach sprawiono z polecenia reprezentacji powiatowej w 4 miasteczkach²⁴ wagi decymalne tudzież wagi i miary wzorowe. Dla zapobieżenia nadużyciom przy poborze opłaty targowej wywieszono z polecenia wydziału powiatowego w każdym miasteczku, gdzie się taka opłata pobiera, taryfy targowego na umyślnie postawionych słupach”. Oprócz tego wydano zarządzenie, aby w każdej gminie, która posiadała przywilej zbierania opłat targowych, dochody z tego tytułu wydzierżawiano na drodze publicznej licytacji. Motywem tego polecenia było uniknięcie ewentualnych malwersacji i nieprawidłowości. Kolejne rozporządzenie dotyczyło uregulowania sprzedaży zboża na targach i przeciwstawienia się związanej z tym pladze oszustw ze strony handlarzy. W tym celu ogłoszono przeciętną wagę korca każdego zboża dopuszczanego do sprzedaży na wspomnianych wydarzeniach handlowych²⁵.

Zastanawiające, że w roku 1872 niemal żadnych działań nie podjęto w zakresie tzw. policji zdrowia. Jednym posunięciem było – podobnie jak w Jarosławiu – zarządzenie środków w celu powstrzymania epidemii gnębiącej miejscową ludność²⁶. Do nielicznych czynności związanych z tzw. policją służbową należało zarządzenie przez wydział powiatowy prowadzenia przez zwierzchności gminne ewidencji sług²⁷. Liczniejsze były natomiast posunięcia w sprawach tzw. policji obyczajowej. Władza powiatowa ogłosiła szereg ograniczeń. Zakazano m.in. wykonywania w karczmach muzyki bez stosownego pozwolenia i nakazano ściśle przestrzegać godzin otwarcia gospód. W tym zakresie aż dziewiętnastu naczelnikom gmin udzielono oficjalnych nagan. Ponadto samorządowcy poparli petycję nowosądeckiego wydziału powiatowego, postulującą wydanie ustawy przeciwdziałającej alkoholizmowi wśród ludności wiejskiej²⁸.

Jeżeli chodzi o tzw. policję ogniową i budowniczą, powiat zażądał od każdej z podległych mu gmin wykazu posiadanego sprzętu przeciwpożarowego. Kwestię tę uznano za bardzo ważną, o czym świadczył fakt, że spisy te zostały sprawdzone przez wyznaczonych delegatów, a później nastąpiła rewizja wymienionych narzędzi. Staraniem władzy powiatowej udało się pozyskać na rzecz pogorzalców z Lipnicy subwencję z wydziału krajowego. Prócz

²⁴ Jako miasteczko traktowano niekiedy również Raniżów.

²⁵ *Wiadomości statystyczne*, s. 49.

²⁶ Tamże, s. 50.

²⁷ Tamże, s. 51.

²⁸ Tamże, s. 51.

tego dla osób poszkodowanych w pożarze w Raniżowie przyznano zwrotną pożyczkę ze środków powiatowych w kwocie 20 złr²⁹.

6. SZKOLNICTWO I OŚWIATA

Kolejną sferą działalności samorządu powiatowego na ziemi kolbuszowskiej było dbanie o oświatę i szkolnictwo. Powiat kolbuszowski, podobnie jak niżański, ropczycki, rzeszowski i tarnobrzeski, podlegał Radzie Szkolnej Okręgowej w Rzeszowie. Nie bez znaczenia pozostawał fakt, że proboszcz kolbuszowski ks. Ludwik Ruczka, będąc delegatem Rady Powiatowej w Kolbuszowej, piastował stanowisko zastępcy przewodniczącego tejże Rady Szkolnej Okręgowej. W sieci szkół ludowych na terenie powiatu funkcjonowała tylko jedna szkoła ewangelicka w Raniżowie kierowana przez Grzegorza Raszke i jedna szkoła parafialna w Nienadówce pozostająca pod pieczę nauczyciela Wojciecha Makowskiego. Ponadto działało tu jedenaście szkół trywialnych. W Cmolasie zadania nauczyciela spełniał Antoni Schröter, w Dzikowcu Jan Kotyrba, w Lipnicy Józef Chrzan, w Majdanie Józef Skowroński, w Ostrowach Tuszowskich Karol Sierosławski, w Raniżowie Józef Peszkowski, w Sokołowie Feliks Lalicki, w Trzęsówce Jan Maurer, a w Woli Raniżowskiej Ignacy Sapecki. W szkole w Niwiskach na stanowisku zastępcy nauczyciela zatrudniony był Ludwik Madera. Jedyną placówką oświatową posiadającą dwóch pracowników była szkoła kolbuszowska, gdzie obowiązki podejmowali: nauczyciel Tomasz Zapała i pomocnik Jan Szabatowski³⁰.

Zaznaczyć tu trzeba, iż po wprowadzeniu w roku 1871 rad szkolnych okręgowych, wydziały i rady powiatowe zachowały w tym względzie zasadniczo funkcję jedynie doradczą, nie włączając się bezpośrednio w administrację szkolną. Nie przeszkadzało to wszakże przeznaczać pewnych wydatków na cele oświaty. Miało tak miejsce w niemal wszystkich powiatach galicyjskich, prócz borszczowskiego, kołomyjskiego i wielickiego³¹.

W powiecie kolbuszowskim główne starania reprezentacji powiatowej wokół rozwoju oświaty w roku 1872 dotyczyły przekształcenia szkoły ludowej w Kolbuszowej w szkołę czteroklasową. W tym celu dla instytucji tej zaplanowano wzniesienie nowego budynku, na które przeznaczono kwotę 1.300 złr ze środków finansowych powiatu. Duży udział w tym mieli miejscowi posesjonaci Tyszkiewiczowie. Hrabia Tyszkiewicz, zajmujący zarazem

²⁹ Tamże, s. 52, 55.

³⁰ *Szematyzm*, s. 82, 392.

³¹ *Wiadomości statystyczne*, s. 58.

stanowisko prezesa rady powiatowej, ofiarował na budowę nowej szkoły kwotę 1.000 złr oraz 20.000 sztuk cegieł. Jego małżonka zadeklarowała zaś wypłacanie przez pięć lat kwoty 150 złr rocznie z przeznaczeniem dla tymczasowego pomocnika przy miejscowej szkole ludowej³².

Ważnym ogniwem szkolnym były liczne towarzystwa oświatowe, które na terenie Galicji zyskiwały coraz większą popularność. W powiecie kolbuszowskim filia Towarzystwa Oświaty Ludowej została zawiązana jeszcze w roku 1869. Stało się to nie bez udziału samorządu szczebla powiatowego. W omawianym roku dochód stowarzyszenia wyniósł 130 złr. Środki pozyskiwano głównie drogą składek na cele oświatowe, które – jak zapisano – „korzystnie wypadły”. Sprawozdanie przekazało także: „Z osobnych składek zarządzonych przez reprezentację powiatową zakupuje się corocznie premie dla pilnych uczniów, które rozdają członkowie wydziału powiatowego przy popisach”³³.

Powiaty zatroskane były też o instytucje towarzyszące szkołom. Dotyczyło to m.in. zakładania bibliotek przy szkołach. Nadto powiaty wpływały na gminy, by te tworzyły nowe placówki oświatowe i wznosiły nowe budynki szkolne. Zachęty te obejmowały też terminowe wypłacanie zarobków nauczycielom oraz systematyczne uczęszczanie uczniów do szkół. W roku 1872 oprócz stolicy powiatu wsparciem objęto również trzynaście szkół w terenie, przy których współorganizowano biblioteki szkolne, przeznaczając na ten cel pewne sumy pieniędzy. Książnicom pomagano m.in. przez zakup map, książek i czasopism. W czterech miasteczkach – Kolbuszowej, Majdanie, Raniżowie i Sokołowie – władza powiatowa przyczyniła się też do założenia czytelnii³⁴.

7. OCHRONA ZDROWIA, ZAKŁADY I FUNDACJE POWIATOWE, DOBROCZYNNOŚĆ

Dość istotna w funkcjonowaniu powiatu kolbuszowskiego była służba zdrowia. Stanowisko lekarza powiatowego piastował tu Władysław Niesiołowski. Zadania tzw. chirurgów wypełniali wówczas: Jan Spitzer w Kolbuszowej oraz Adolf Kohn i Salomon Singer w Sokołowie. Prócz wielu niewykwalifikowanych położnych pracowały również cztery zarejestrowane akuszerki: Anna Arzt, Franciszka Appel, Konstancja Dobrzańska oraz Tekla Roszkiewicz. Trzy pierwsze posługiwały ciężarnym w Kolbuszowej, zaś ostatnia

³² Tamże, s. 59.

³³ Tamże, s. 62.

³⁴ Tamże, s. 59.

– w Sokołowie. Tylko w dwóch miejscach istniały także apteki³⁵. Pierwsza z nich, prowadzona przez Agenora Cassinę, funkcjonowała w stolicy powiatu. Druga, której właścicielem pozostawał Jędrzej Dańczak, stanowiła ważną instytucję sokołowską³⁶.

Wspomnieć tu warto o rozmaitych zakładach i fundacjach powiatowych, które dopuszczał § 21 przywoływanej wyżej ustawy o reprezentacji powiatowej. W roku 1872 instytucje takie istniały w 15 spośród 53 powiatów galicyjskich. Były to m.in.: biblioteki powiatowe (Biała, Śniatyn, Wadowice), kasy pożyczkowe (Borszczów, Pilzno, Sambor, Turka, Wieliczka, Złoczów), szpitale (Brzozów, Kałusz, Podhajce, Sokal, Turka, Żywiec), fundusz dla pogorzalców (Jarosław) i fundusz ubogich (Lwów), a także fundacje stypendialne dla ubogich uczniów (Rohatyn). Pozytywnie na tym tle wyróżniała się również Kolbuszowa. W ośrodku tym bowiem utworzony został fundusz policyjny, który zasilały kary finansowe. Fundusz został przekazany wydziałowi powiatowemu przez były c.k. urząd powiatowy. Wypożyczała go władza powiatowa na 10 %³⁷.

Na terenie powiatu czynne były dwa szpitale – przytułki dla ubogich i starców. Pierwszy zakład, będący fundacją prywatną Wojciecha Borowiusza z roku 1674, funkcjonował w Cmolasie. Stanowił on schronienie dla czworga miejscowych ubogich. Szpital dysponował własnym budynkiem, gruntem oraz kapitałem zakładowym 2.273 złr 44 ct. Jego roczny dochód zamykał się kwotą 135 złr 33 ct. Kuratorem placówki pozostawał miejscowy proboszcz. Drugi przytułek, nieznanej fundacji, istniał w Sokołowie. Pochodził on z roku 1634. Posiadał własny budynek dla sześciorga osób z kapitałem 319 złr oraz 3 morgi 744 sążni kwadratowych gruntu, a nadto przypisaną daninę 2,5 korca żyta. Roczny dochód szpitala sięgał 87 złr 33 ct. Również i tym zakładem zarządzał miejscowy proboszcz³⁸.

W całym powiecie odnotowano także konkretne posunięcia na rzecz osób biednych. Na ich rzecz przeznaczano część środków pozyskanych z udzielania kar finansowych. Ewidencja tych funduszy była prowadzona skrupulatnie, podobnie jak ich rozdział. Władza powiatowa wydała zarządzenie, aby kary z przeznaczeniem na ubogich były ściągane przymusowo. Innym środkiem pozyskiwania pieniędzy na ten cel były wydarzenia życia społecznego

³⁵ J. Świeboda, *Apteki i farmaceuci w Polsce południowo-wschodniej od 1375 do 1951 roku*, w: *Historia farmacji w Polsce południowo-wschodniej od 1375 do 2006 roku*, red. D. Leszczyńska i in., Rzeszów 2006, s. 133, 248.

³⁶ *Szematyzm*, s. 423, 428, 434, 441.

³⁷ *Wiadomości statystyczne*, s. 9-11.

³⁸ *Szematyzm*, s. 571.

i towarzyskiego. Jak zapisano, „Z powodu ogólnego niedostatku panującego w r. 1872 urządziła reprezentacja pow. cztery bale na korzyść ubogich, które przyniosły dość znaczny dochód”³⁹.

8. ROZWÓJ GOSPODARCZY

Poza zadaniami typowo administracyjnymi, samorząd powiatowy był władny podejmować też konkretne działania zmierzające do rozwoju ekonomicznego regionu. Wśród tych posunięć wskazać można m.in. zakładanie gminnych spichlerzy oraz gminnych kas pożyczkowych, jak również dbanie o prawidłowości w ich funkcjonowaniu. Te pierwsze zaprowadzono w 16 powiatach galicyjskich. Wśród nich znajdował się powiat kolbuszowski, w którym społeczeństwu służyło łącznie 46 spichlerzy. Jednocześnie władza powiatowa podejmowała starania o to, by magazynami tymi właściwie zarządzać, co dotyczyło zwłaszcza zwracania pożyczonego zboża w oznaczonym czasie. Wydziały powiatowe żądały również przedstawiania im wykazu rachunków i umożliwiania sprawdzania przez delegatów stanu spichlerzy⁴⁰.

Podobną rolę względem ludności wiejskiej pełniły gminne kasy pożyczkowe istniejące w 61 powiatach galicyjskich. Nie wspomagały one potrzebujących w naturze, lecz bezpośrednio pieniędzmi. Ich upowszechnienie wiązało się z uniknięciem szeregu trudności, które pociągało za sobą funkcjonowanie spichlerzy. Poza tym mogły one stanowić wsparcie nie tylko w czasie zasiewu lub głodu, ale zasadniczo zawsze. Według sprawozdań złożonych przez wydział powiatowy, przed 1873 rokiem na terenie powiatu kolbuszowskiego działało dziesięć gminnych kas pożyczkowych. Jednocześnie zaznaczono, iż podobne kasy założone w Majdanie, Sokołowie i Zielonce nie rozpoczęły jeszcze pracy. Szczegóły odnośnie tych instytucji ukazuje poniższa tabela.

Lp.	Miejscowość	Rok otwarcia	Kapitał własny na koniec 1872 roku
1.	Cisówlas	1872	617 złr 11½ ct
2.	Dzikowiec	1872	164 złr
3.	Korabina	1870	256 złr 85 ct
4.	Mazury	1871	243 złr 12 ct
5.	Nart Nowy	1872	287 złr
6.	Niwiska	1872	172 złr
7.	Poręby Kupieńskie	1871	159 złr 70 ct

³⁹ *Wiadomości statystyczne*, s. 55.

⁴⁰ *Tamże*, s. 62-63.

8.	Przedbórz	1872	380 złr
9.	Siedlanka	1871	149 złr 98 ct
10.	Wildenthal	1868	326 złr 19½ ct
Razem			2.755 złr 96 ct

Z powyższej tabeli wynika, że z jednym wyjątkiem wszystkie kasy pożyczkowe w powiecie kolbuszowskim powstały w latach 1870-1872. Łącznie dysponowały one kapitałem własnym w wysokości 2.755 złr 96 ct, a zarazem nie posiadały żadnego kapitału lokowanego. Dla porównania podać można, iż w całej Galicji w końcu 1872 roku funkcjonowało 535 gminnych kas pożyczkowych, które zgromadziły 364.797 złr 66½ ct kapitału własnego oraz 24.047 złr 54½ ct kapitału lokowanego. Nie można przy tym zapominać, że z biegiem czasu instytucje kredytowe stawały się coraz powszechniejsze. W samym tylko 1873 roku w Galicji powstały ogółem 143 kasy gminne z kapitałem zakładowym 101.505 złr 30 ct. W tym samym roku w powiecie kolbuszowskim założonych zostało pięć kolejnych kas dysponujących razem kapitałem zakładowym w wysokości 5.827 złr 90 ct. Instytucje te prezentuje zamieszczona niżej tabela⁴¹.

Lp.	Miejscowość	Kapitał zakładowy
1.	Gwoździec	1.114 złr 96 ct
2.	Kolbuszowa – miasto	130 złr 64 ct
3.	Markowizna	210 złr
4.	Wilcza Wola	138 złr 30 ct
5.	Wola Raniżowska	4.234 złr
Razem		5.827 złr 90 ct

Interesujące, że inaczej rzecz ujmował *Szematyzm królestwa Galicji i Lodomerji z wielkiem księstwem krakowskiem*. Według tego źródła w powiecie kolbuszowskim w roku 1872 prowadziło działalność pięć gminnych kas pożyczkowych. Największy fundusz zakładowy, gdyż wysokości aż 1000 złr, posiadała kasa w Sokołowie. Nieco skromniejszy był kapitał zakładowy placówki w Korabinie, sięgający 968 złr 89 ct. Pozostałe trzy kasy pożyczkowe miały kapitały o wiele skromniejsze: w Mazurach 215 złr 40 ct, w Wildenthalu 161 złr, a Porębach Kupieńskich zaledwie 134 złr⁴².

Kolejną, ważną płaszczyzną działania było zapewnianie soli dla ludności wiejskiej i bydła. Chodziło przy tym o utrzymanie względnie niskich cen tego produktu i uniknięcie wyzysku ze strony handlarzy. W wielu powiatach samorząd nawiązał

⁴¹ Tamże, s. 63, 89-113.

⁴² *Szematyzm*, s. 490.

zatem porozumienie z krajową dyrekcją skarbu na sprzedaż soli we własnym zakresie lub za pośrednictwem wybranych kupców, którzy przedstawili korzystną ofertę. W 18 powiatach zdarzało się również, że władza samorządowa wydawała gminom i obszarom dworskim asygnaty do żup, z których te pobierały sól na własne potrzeby po obniżonych cenach. Nie sposób pominąć tu faktu, że w pośrednictwie w sprzedaży soli reprezentacja powiatu kolbuszowskiego zajęła pierwsze miejsce w całej Galicji. Dopiero za nim ulokowały się powiaty: Bircza, Brzozów, Jarosław, Jasło, Kossów, Lesko, Łańcut, Mościska, Pilzno, Przemyślany, Sambor, Sanok, Stare Miasto, Stryj, Tarnobrzeg, Turka i Złoczów.

Na rozwój gospodarczy Galicji wpływ miały także inne działania podejmowane przez powiaty. Na ziemi kolbuszowskiej przykładowo staraniem wydziału powiatowego uruchomione zostały ekspedytury pocztowe w dwóch miasteczkach: Majdanie i Raniżowie⁴³. W roku 1872 poczmistrzem w Kolbuszowej był Piotr Kucharski, w Majdanie Edward Kumpert, w Raniżowie Władysław Rey, a w Sokołowie aptekarz Jędrzej Dańczak. Interesujące, że w Kolbuszowej istniała jedyna na terenie powiatu stacja telegraficzna, a i to określana zaledwie jako „uboczna”. Była ona podporządkowana inspektoratowi telegrafów dla Galicji Zachodniej w Krakowie⁴⁴.

The government activity of the poviat of Kolbuszowa in 1872 based on *News about national relations*.

Statistical news about national relations published in Lvov is one of the most valuable sources which says about the self-government activity in Galicia. It contains the details about social, cultural, economic and political life of the inhabitants of „The Kingdom of Galicia and Lodomeria”, including the poviat of Kolbuszowa. In 1872 this poviat consisted of 64 cadastral communities and 62 political communities. There were 64.035 people: 31.336 men and 32.699 women. Most of them were Roman Catholics. There were a lot of Jews and a small group of Protestants. The poviat of Kolbuszowa was within the district court’s jurisdiction in

⁴³ *Wiadomości statystyczne*, s. 63-64.

⁴⁴ *Szematyzm*, s. 293-297, 303.

Tarnów. There was also a separate tax department and evaluation committee in this powiat.

Self-government comprised the Council of the Powiat in Kolbuszowa and the Department of the Powiat. These institutions conducted inspections of the local government and took care of the community property. The government of the powiat was responsible for the roads in the powiat and also for the safety of the local people (public safety, health and fire issues). In addition, it maintained control of educational institutions and libraries, and took care of their development. The government of powiat did not avoid raising the issues of health care and charity. A great deal of attention was also paid to the economic development of the region, that is to say, establishing local granaries, credit unions, post offices, providing rural people with salt and cattle.